

הרב שמעון לפיד

הלכה כרב באיסורי וכשמואל בדיני

א. הכלל וטעמו הידוע.

במחלוקת שבין רב ושמואל, קובעת הגמרא כלל פסיקה:
"הלכתא כרב באיסורי וכשמואל בדיני" (בכורות מט:)
בפשטות, טעם הדין הוא "דרב בקי באיסורי טפי מדשמואל" (כלשון
הלכות קטנות ח"ב סימן קנז), ושמואל היה בקי בממונות יותר מרב.
החנות יאיר (סימן צ"ד) הוסיף בזה טעם מעניין, וז"ל "ולולי
דמיסתפינא אמינא כי שמואל לרוב חקירתו וידיעתו באיצטגנינות
וברפואות... היתה דעתו משוטטת עד כי היו נהירין לו שבילין
דרקיעא, והיה מופלג בעיון ושיקול הדעת שהוא כח המצייר והמדמה
והמפריד בין דבר לדבר בסברא כל דהו, ומצד זה דיני ממונות הם
מקצוע גדול... ואפשר כי על כן נקרא 'שקוד'...; ורב היה מלא ברכת
ד' במשניות וברייתות, עד שאמרו עליו רב תנא ופליג...".
כלומר, שמואל היה גדול בסברא ודימוי, שזה העיקר בדיני ממונות;
ואילו רב היה גדול בידע ובקיאות, שזה העיקר בדיני איסורין.
אבל נדמה שכיוון זה אינו מוסכם ע"י כל הראשונים.

ב. מחלוקת הראשונים בנדרים

בנדרים (פח.). ישנה מחלוקת בין רב ושמואל: המדיר הנאה את חתנו,
ורוצה לתת מתנה לבתו (שהיא אשת חתנו), מתנה רגילה אינו יכול
לתת, כיון שלבעלה יהיה בזה קנין לפירות, ולכן הוא רוצה להתנות
שלבועל לא תהיה זכות בדבר, מהו הנוסח הנכון בתנאי? לדעת רב רק אם
אמר "על מנת שאין לבעלך רשות בהן, אלא מה שאת נותנת לפיך",
ואילו שמואל מיקל, וטוען שמספיק שיאמר "מה שתרצי עשי".
המחלוקת אמנם נאמרה בעניני נדרים שהם "איסורים", אבל היא נובעת
אך ורק משאלה ממונית מובהקת, בדין קניני האשה ובעלה.

נחלקו ראשונים ביחס לפסיקה: שמואל הנגיד, הרמב"ם, הרמב"ן ועוד פסקו כשמואל; ואילו ר"ת, הרא"ש (שהביאו בקידושין פ"ק), והראב"ד (נדרים פ"ז הי"ז) פסקו כרב.

בנידון דידן, שאלת הנדר כלל אינה עומדת במחלוקת, אלא תלויה באופן בלעדי בשאלה הממונית. לכן, אם ההכרעה היא לפי הבקיות או השליטה בדיני ממונות - בוודאי צריך לפסוק כשמואל, וכפסק הגאונים והרמב"ם, אך מהו טעמם של ר"ת, הרא"ש והראב"ד מדוע פסקו בזה כרב?

ג. טעמו של הרא"ש לפי דבריו בבבא קמא

הרא"ש בב"ק (פ"ד סימן ד) דן במחלוקת רב ושמואל לגבי הפרש בדילוגין האם הוא נחשב כהפרש טבעי. רב ושמואל נחלקו בזה בענייני וסתות (איסורין), והגמי' לומדת מזה שנחלקו גם בדיני שור המועד (ממונות). וכך כתב הרא"ש:

"ויש מן הגדולים שאומרים, דכיון שלא נחלקו בנגיחות, אלא שהספר מדקדק מחלוקת זה מתוך אותו מחלוקת שנחלקו בוסתות, ובעיקר פלוגתיהו הלכתא כרב - הכא נמי הלכתא כרב.

וכן דעתי נוטה, דמאיזה טעם עשו חכמי הגמרא כלל זה לפסוק הלכה כשמואל בדיני ורב באיסורי בכל מקום? - לפי שידעו ששמואל היה רגיל תמיד לפסוק דיניו ולכן היה מדקדק בהן ויורד לעומקן על כל דבר אמת, וכן רב היה רגיל לדקדק בהוראת איסור והיתר. לכן סמכו על הוראותיו באיסור והיתר.

וכיון שנחלקו בוסתות, וסתות ונגיחות טעם אחד להן, על כן סמכינן אדרב בתרווייהו, וכן אם נחלקו בנגיחות ולא בוסתות הוה סמכינן אשמואל בתרווייהו".

כלומר, אין כאן בקיות רבה יותר, אלא שאלה של דקדוק במקרה הנדון: שמואל, כשהיה בא אליו מקרה שנוגע לדינים, היה מדקדק בו יותר; ואילו רב היה מדקדק יותר כשבא לפניו מקרה שנוגע לאיסורי.

גם כששורש הדין אינו בתחום "מומחיותו".

מה הענין בזה? מסתבר שכשבאה לעוסק שאלה שהיא הלכה למעשה הוא מתאמץ יותר ומדקדק יותר.

מהי סיבת ההבדל?

יש שכתבו, שרוב למד בא"י ושמואל בבבל, ובא"י לא עסקו בדיני ממונות כל כך כמו בבבל שקבלו רשות לכך ממלכי פרס כדאיתא בסנהדרין ה. זהכא "שבט" והתם "מחוקק" [וע' תוס' שם ד"ה "הכא", ע"ש היטב]. ולפ"ז מובן ההבדל בין רב לשמואל. [באנציקלופדיה התלמודית ערך "הלכה" הערה 88 מובא הדבר בשם שו"ת חוות יאיר צ"ד אך לא מצאתיו שם]

ד. שיטת בעל המאור: כלל פסיקה שרירותי..

הרוז"ה, בספרו סלע המחלוקות (השגות על "בעלי הנפש לראב"ד), סימן כ"ג, פוסק לענין וסתות כרב ולענין שור המועד כשמואל, ומנמק זאת כך: "...דבהדיא איפסיקא לן הלכתא כרב באיסורי וכשמואל בדיני, וכל היכא דאיפסקא הילכתא לית לן אלא מאי דאמור רבנן, ואע"ג דפליגי הלכתא אהודי, לא תישינן מידי...". לפי שיטתו, זהו כלל פסיקה שרירותי, לפי התחומים שבו נחלקו. [אמנם יתכן שיסודו של הכלל נבע ממומחיות לנושא מסוים]. כך ניתן לפרש בדעת ר"ת, ואולי גם הראב"ד. [אמנם הראב"ד בבעלי הנפש חולק על הרוז"ה, וסובר שזהו ספיקא דדינא, אך יתכן שסובר שזה בגדר של "תרתי דסתרי", אך אינו חולק על העיקרון].